

Moet alle Afrikaanse kunst terug naar Afrika?

Reeds vele jaren woedt de discussie over het restitueren van al dan niet gestolen of onrechtmatig verworven kunstvoorwerpen aan het land van herkomst of aan de rechtmatige eigenaar. Dat is altijd al zo geweest, denk maar aan het dispuut over de Elgin Marbles of de nazi-roofkunst. Ook de

Afrikaanse etnografische kunst ont-snapt niet aan deze discussie. Daarbij wordt nogal eens uitgegaan van het ongenueanceerde standpunt dat alle Afrikaanse kunst zo niet gestolen, dan toch minstens onrechtmatig verkregen is door missionarissen, ambtenaren of malafide handelaars.

Op 28 november 2017 heeft de Franse president Macron een rede uitgesproken aan de universiteit Ki-Zerbo in Ouagadougou over onderwijs, ontwikkeling en innovatie, klimaat, veiligheid, maar ook

over het opstellen van een planning voor de teruggave van bijna alle Afrikaanse kunst aan de landen van herkomst (zie het artikel van Jos Weerts op pag. xx). Negentig procent van alle Afrikaanse kunstwerken bevinden zich in het buitenland. Macron stelde dat binnen 5 jaar de

noodzakelijke voorwaarden moeten worden geschapen om alle Afrikaans patrimonium tijdelijk of definitief terug naar Afrika te brengen. Daar is heel wat reactie op gekomen, zowel pro als contra.

Benin expeditie 1897. Groep Europeanen met een verzameling van Benin-objecten.

© The Trustees of the British Museum

Bronzen kop van een Oba met een kraag en strengen ter weerszijden van het hoofd van uit koraal vervaardigde kralen, Benin City midden 19e eeuw.

Bron Metropolitan Museum of Art New York

Ik wil proberen om enige helderheid in deze discussie te brengen. Ik pretendeer niet volledig te zijn, noch de waarheid in pacht te hebben. Ik beperk mij tot Afrika, hoewel voor Oceanië, Zuid-Amerika en Azië gelijkaardige verhalen mogelijk zijn. Reacties en aanvullingen zijn dan ook van harte welkom.

De bestaande verdragen

Momenteel zijn er drie verdragen die breed gedragen worden door een groot aantal landen: de Unesco-conventie van 1970, de Unidroit-conventie van Roma 1995, en het CITES-verdrag van 1974. De Unesco-conventie geldt voor de landen die aangesloten zijn bij de Unesco en gaat

over de restitutie van cultuurobjecten. Unidroit of The International Institute for Unification of Private Law is een intergouvernementele organisatie, die in 2018 63 leden telde, waaronder Nederland, maar niet België. In 1995 sloten ze de UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects af. Deze beide verdragen behandelen de gevallen van illegale export, door diefstal of handel, van culturele objecten en stellen regels op voor de teruggave. De lokalisatie en identiteit van de bezitter van het kunstwerk moeten gekend zijn. In dat geval kan een dossier worden opgesteld en kan de teruggave gevorderd worden binnen een periode van 3 jaar. Voor gestolen voorwerpen bedraagt de periode 50 jaar. Goederen die deel uitmaken van officieel erkende monumenten of van archeologische vindplaatsen, of behoren tot een openbare verzameling kunnen altijd worden teruggevraagd. De verdragen gelden vanaf 1970 en niet met

terugwerkende kracht. Dit betekent concreet dat voor alle kunstvoorwerpen, die in een van de ondertekenende landen worden ingevoerd, vanaf 1970 een rechtsgeldig document moet bewijzen dat de invoer rechtmatig gebeurde. Dat kan bijvoorbeeld een aankoopbewijs zijn van een erkende antiquair of van een veilinghuis, of een exportvergunning van het land van herkomst.

Het CITES-verdrag

Daarnaast bestaat er nog het CITES-verdrag, dat de handel regelt in producten van bedreigde soorten, zoals ivoor, haar, pluimen, eieren. CITES staat voor Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and

Drie door het Franse leger buitgemaakte beelden waarvan de Franse president heeft aangegeven dat ze moeten worden teruggegeven. Ze bevinden zich nu in museum Quai Branley Jacques Chirac, Parijs. Vlnr: het beeld met een leeuwenkop (225 cm) dat staat voor het rijk van koning Glélé (1858-

1889); een beeld dat waarschijnlijk koning Ghézo (1818-1858) voorstelt (213 cm); een beeld van Béhanzin (1890-1894), de laatste koning van Dahomey (168 cm). Béhanzin is weergegeven als haai vanwege zijn strijd tegen de Fransen gedurende de koloniale periode. Foto Flickr, Jean-Pierre Dalbéra

RED LIST / WEST AFRICA

Sculpted objects

900 BC – early 20th century AD

Terracotta, clay, stone, metal. Monoliths, plaques, statues and statuettes. Standing or seated figures. Possible traces of patina or paint. Round or oval heads, often large compared to the rest of the body. Prominent eyebrows. Well-defined, sometimes open, mouths. Large ears. Ringed necks.

Bearded men. Women with smooth or sculpted hair, with chignons or braids. Arms extended alongside the body, bent or folded across the chest. Drooping breasts. Scarified body. Prominent navel. May be wearing jewellery or accessories, sometimes sculpted on the material itself. [22–23–24–25–26–27–28–29–30–31]

22. Terracotta human head, Nok culture, Nigeria, ca. 900 – 300 BC, 71 x 16.5 x 14.6 cm. © Yale University Art Gallery, USA

23. Terracotta male figure (fragment), Sokoto culture, Nigeria, 500 BC – 200 AD, 46.4 x 30.5 x 20.3 cm. © Yale University Art Gallery, USA

24. Terracotta Owo oba (king) figure (fragment), Igbolaja (Ondo State), 15th c. AD, H 25 cm. © National Commission for Museums and Monuments, Nigeria

25. Clay M'ima statuette covered with plant tar representing a figure with raised arms and elongated eyes, Agni and Akan peoples, 17th c. AD, 35.5 x 19 x 19.5 cm.

© Musée des Civilisations de Côte d'Ivoire / Alecian Frédéric Djamel

26. Stone Akwanashi (monoliths), Bakor people, Ikrom (Cross River region), AD 200, H 113 and H 174 cm. © National Commission for Museums and Monuments, Nigeria

27. Laterite Taha (sculpted head) with flat top, nose and mouth sculpted in relief, Gohitafla, pre-17th c. AD, 26.5 x Ø 19 cm.

© Musée des Civilisations de Côte d'Ivoire / Alecian Frédéric Djamel

28. Soapstone Esie statue of a seated human figure, Igbomina (Kwara State), 19th c. AD, H 75.5 cm. © National Commission for Museums and Monuments, Nigeria

29. Brass Ife head, Wumunije (Osun State), 14th – early 15th c. AD, H 24 cm. © National Commission for Museums and Monuments, Nigeria

30. Brass plaque depicting an oba (king) with attendants, Edo people, Kingdom of Benin - Nigeria, 16th c. AD, 43.5 x 41 x 10.7 cm.

© The Trustees of the British Museum, UK

31. Brass commemorative head of an oba (king), 18th – 19th c. AD, H 40.5 cm. © National Commission for Museums and Monuments, Nigeria

fauna. Zo mag bewerkt ivoor enkel nog verhandeld worden als bewezen kan worden dat het vervaardigd is vóór 1947 én dat het voor die datum ook het land van herkomst verlaten heeft. Binnen de EU mag bewerkt ivoor enkel nog verhandeld worden als het dateert van vóór 1984, of met een invoervergunning vóór 1990 werd ingevoerd. Voor handel met landen buiten de EU moet het ivoor dateren van vóór 1976. De schijnbare tegenstellingen in deze data hebben te maken met de Europese wetgeving. De landen volgen de Europese verordeningen ter zake en hebben hierin de Cites-regels ingepast in een aanvullende Cites-wet in 1981. Geen enkele organisatie kan wetten opstellen en die opleggen aan landen. De landen sluiten zich aan bij een verdrag en stemmen dan de nodige wetten die toelaten om het verdrag ook uit te voeren daarop af. Zo kan het gebeuren dat de uitvoeringsbesluiten per land verschillen. De handel en heruitvoer van onbewerkt ivoor is volledig verboden. Voor iedere transactie dient een CITES-attest te worden aangevraagd. In België kan dat bij de Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de voedselketen en Leefmilieu, in Nederland valt de bevoegdheid onder het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Deontologische code

Tenslotte is er nog de deontologische code (de geschreven en ongeschreven fatsoensnormen binnen een beroepsgroep) van het ICOM, de International Council of

Museums. Dit is geen verdrag, maar een code van gedragsregels. Het ICOM stelde in 1997 een Rode Lijst op van archeologische voorwerpen die geconserveerd zouden moeten worden in het land van herkomst, wegens hun groot belang voor de geschiedenis van het volk. Het gaat hier praktisch uitsluitend over archeologische terracotta beelden uit West-Afrika.

Actiegroepen

Daarnaast zijn er nog allerlei actiegroepen en individuele personen die ijveren voor teruggave. Sommige zijn daarin zeer extreem: alle culturele objecten dienen te worden gerestitueerd! Ze worden ALTIJD beschouwd als onrechtmatig verkregen als ze verworven zijn tijdens de koloniale periode. Voor voorwerpen verworven na de onafhankelijkheid zou een bewijs geleverd moeten worden dat ze niet illegaal verkregen zijn. Een omgekeerde bewijslast dus: de eigenaar moet bewijzen dat het voorwerp niet gestolen is.

Juridische problemen

Hier botsen we al onmiddellijk op een aantal juridische problemen. In 2000 probeerde de Nigeriaanse ambassade in Wassenaar beslag te laten leggen op vijf Nok terracottabeelden, door de Brusselse handelaar Emile Deletaille aangeboden op de TEFAP in Maastricht. Er ontspon zich toen een hele discussie over lekke grenzen, smokkel en corrupte ambtenaren, en over de wettelijkheid van de aankoop van archeologisch materiaal. Er volgde geen in beslagname. In 2009 zag een Belgische handelaar een lading met dertien houten sculpturen uit Madagascar en tien pre-Columbiaanse objecten uit Guatemala door het gerecht geconfiscieerd. Alle voorwerpen waren in het land van herkomst aangekocht en voorzien van de nodige uitvoerdocumenten. De aanklager beriep zich op de Unesco-conventie. De klacht werd onontvankelijk verklaard, omdat België op het ogenblik van de in beslagname de Conventie nog niet geratificeerd had. Met andere woorden, de bepalingen van de Conventie hebben geen kracht van

wet zolang ze niet geïntegreerd zijn binnen de wetten van het land. Bovendien kan een voorwerp alleen cultureel erfgoed zijn als het voorkomt op een lijst van goederen die belang hebben op archeologisch, pre-historisch, historisch, litterair, kunst of wetenschappelijk vlak. Het moet tevens behoren tot een van de categorieën die in de Conventie staan.

Het Franse Hof van Beroep oordeelde in 2018 dat de UNESCO-conventie van 1970 niet kan dienen als basis om een straf op te leggen voor criminele feiten, omdat het aanbevelingen zijn die niet zomaar toepasbaar zijn binnen de soevereine wetten van nationale staten. ‘Nul-lum crimen, nulla paena sine lege’: zonder een wet kan er geen misdaad of straf zijn. Als er geen nationale wet van toepassing is, kan een lokale rechtbank geen veroordeling uitspreken op basis van regelgeving van buiten af. Tevens is het niet altijd duidelijk waar cultureel erfgoed begint. Zijn fossielen van soorten, die al duizenden jaren uitgestorven zijn, cultureel erfgoed en wie is de eigenaar?

Is alle Afrikaanse etnografische kunst gestolen?

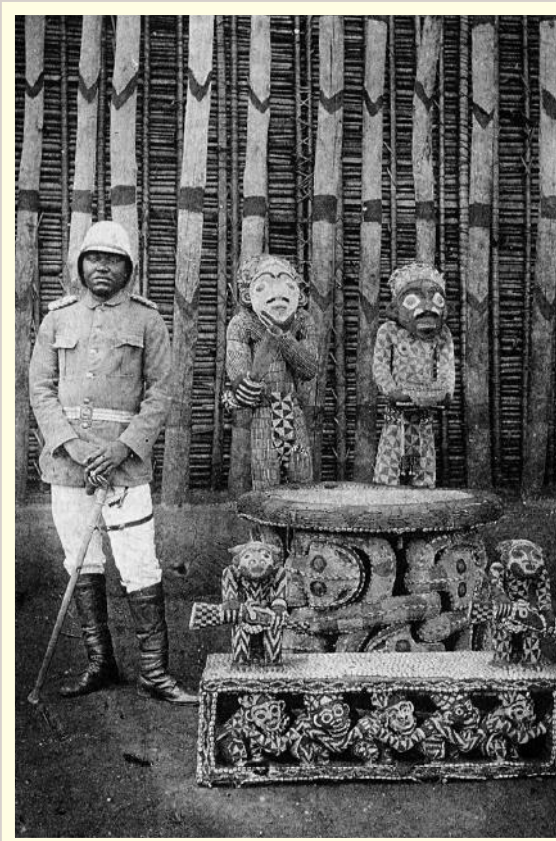
Men kan het probleem vanuit verschillende oogpunten bekijken. Eén daarvan is dat Afrika altijd al het slachtoffer is geweest van een menselijke (de slavenhandel), economische en culturele plundering. Westerse landen danken hier voor een flink stuk hun welvaart aan, al sinds de middeleeuwen. In die zin kan je de term roofkunst niet beperken

tot oorlogsbuit en diefstal. Gekende voorbeelden van diefstal zijn de plundering van het paleis van Béhanzin, koning van Dahomey, door het Franse leger in 1892 en van het paleis van de oba van Bénin door de Engelsen in 1897. Verder is er ook veel kunst gestolen door zowel Afrikanen als Europeanen. Hoeveel ‘afgodsbeelden’ zijn er niet in beslag genomen en vernietigd of verkocht door missionarissen of door de koloniale administratie? En iedereen herinnert zich nog dat stukken uit het museum van Kinshasa plots te koop werden aangeboden op de Brusselse Zavel, naar verluid door leden van de familie van de gevluchte president Mobutu.

Expedities

Daarnaast waren er de grote expedities, vooral naar West-Afrika, in de jaren '30. De voorwerpen werden niet beschouwd als kunstvoorwerpen, maar als rituele gebruiksobjecten. Ze werden verzameld als studie-objecten, om inzicht te krijgen in de cultuur en de leefwereld van de Afrikanen, en om toekomstige koloniale ambtenaren en missionarissen op hun verblijf in Afrika voor te bereiden. De Afrikanen werden niet geacht de waarde en de esthetische schoonheid ervan voldoende te beseffen en door hun studie zouden de Europeanen hun beschavingswerk beter kunnen uitvoeren. In die zin was het collectioneren van de objecten duidelijk een daad die gestoeld was op een koloniale benadering van het Afrikaanse continent. Buitenstaanders beslisten dat zij beter in staat waren om voor de conservering van deze voorwerpen te zorgen. Er zijn een aantal grote expedities op touw gezet met de uitdruk-

kelijke bedoeling om artefacten te verzamelen en uit te voeren, deels met commerciële, deels met educatieve bedoelingen. We vernoemen er enkele. In 1931 werd de Franse expeditie Dakar-Djibouti georganiseerd naar Frans koloniaal Afrika met zowel publiek als privaat geld. Ze stond onder leiding van Marcel Griaule en o.a. Michel Leiris nam er aan deel. Hij nam als secretaris van de expeditie zo'n 6000 foto's. Er werden meer dan 3000 voorwerpen verzameld. Het doel was om het Musée Ethnographique du Trocadero in Parijs van stukken te voorzien en een beeld te geven van de kolonies en de kolonisatie. Leiris beschrijft hoe moeilijk het soms was om ‘de stukken los te weken van hun eigenaars’.

Links: Koning Njoya van de Bamum, Kameroen, naast de troon van zijn vader, die hij aan de Duitse keizer schonk. Wikipedia, Friedrich Lutz, May 1906

Hiernaast: Een Nkisi van de Yombe, DRC uit de collectie L. Bittremieux Wikimedia, Trougnouf, Musée L Louvain la Neuve

Frans Olbrechts

In 1933 ondernam de Belg Frans Olbrechts samen met de botanicus Houzeau de Lehaie een expeditie naar Frans West-Afrika. Olbrechts was toen conservator van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel. Hoewel hij als antropoloog een oprechte interesse had voor het leven, de cultuur en de kunst van de Afrikanen, was zijn voornaamste doel toch het verzamelen van stukken, die representatief waren voor de volkeren uit dat gebied, voor 'zijn' museum. Dat het verwerven van de artefacten niet altijd zo zuiver op de graat was, kunnen we opmaken uit een brief van de Lahaie van 25 mei 1933: 'Omdat hij (= de Afrikaan) op dit ogenblik zeer arm is en verplicht tot het betalen van belastingen, verkoopt hij werkelijk alles wat we maar willen en de vreugde spat van zijn gelaat als hij het geld in zijn handen heeft: de ogen, de glimlach, de woorden, de handen bedanken zeer hartelijk...'. (eigen vertaling uit het Frans).

Er volgt nog een tweede expeditie in 1938-1939, de Ivoorkust-Expeditie der Rijksuniversiteit te Gent en van het Vleeschhuis-Museum te Antwerpen, ditmaal gaat Olbrechts met zijn assistenten Maesen en Vandenhoute. De keuze viel op Ivoorkust, omdat er in Europa veel interesse was voor de kunst van de Dan en de Wé. Er werden 2094 stukken verzameld. Ook de Leuvense priester Leo Bittremieux en professor Karel Timmermans brachten grote verzamelingen bij

elkaar. Bittremieux werkte via Belgische missionarissen, ambtenaren en zakenlieden. Zijn collecties werden gebruikt bij de opleiding van toekomstige kolonialen. Ze zijn nu eigendom van de Katholieke Universiteit Leuven (zie ook het artikel van Gi Mateusen op pag. 50).

Geschonken voorwerpen

Kunstvoorwerpen maakten ook dikwijls deel uit van een uitwisseling van geschenken tussen koningen en hoogwaardigheidsbekleders. Koning Njoya uit Cameroun schonk de Duitse keizer zijn troon en een paar beelden van de prinsessen. Nadien evolueerden de opvattingen over Afrika en de verhoudingen tussen de (vroegere) kolonisatoren en de Afrikaanse landen. Geleidelijk aan groeide de idee van het belang van conservering ter plaatse in plaats van in musea elders in de wereld. Dit resulteerde in de deontologische code van het ICOM. Het

belang van logistische steun ter plaatse werd meer en meer benadrukt.

Eén conclusie?

Eén van de conclusies van heel dit verhaal zou kunnen zijn dat het verwerven van Afrikaanse kunstvoorwerpen onrechtmatig was, omdat ze gebaseerd is op een koloniale opvatting over Afrika en dikwijls min of meer gedwongen was door de toenmalige machtsverhoudingen en door de plaatselijke armoede. In die zin kan de vraag voor restitutie legitiem zijn. Over voorwerpen die verworven zijn door diefstal of plundering kan geen discussie bestaan. Maar in veel gevallen is de herkomst niet zo duidelijk. Een andere insteek is dat het

Een door Portugese ontdekkingsreizigers bij de Sapi in Sierra Leone besteld zoutvat, in de 15e eeuw gesneden uit ivoor, 30 cm hoog. Het is de oudst bekende toeristenkunst en is een combinatie van West-Afrikaanse en Europese vormtaal. Vier honden (die in de visie van veel Afrikanen voor mensen onzichtbare geesten en goden kunnen zien) grommen tegen mystieke dieren: slangen.

Foto The Metropolitan Museum of Art, New York

onmogelijk is om dit nu nog te realiseren, dat vele van de huidige eigenaars de stukken te goeder trouw hebben verworven en dat er beter gediscussieerd kan worden over schadeloosstelling en steun aan plaatselijke projecten voor conservering. Schadeloosstelling, financieel of anders, is een courante praktijk na oorlogen en genocide, denk maar aan de Shoah. Veel van de Afrikaanse landen hebben ook geen goed uitgeruste musea, dikwijls door gebrek aan middelen, zodat een onvoorbereide restitutie meer kwaad dan goed zou doen. Het is ook niet altijd duidelijk wat nu echt cultureel erfgoed is. Dat kan zowel gebaseerd zijn op esthetische gronden, op ouderdom, op zeldzaamheid, op betekenis... Het is zeker ook nog maar de vraag of Afrikaanse kunst in musea overal ter wereld geen goede zaak is om de rijke Afrikaanse kunst en cultuur te promoten. Het is ook bevorderlijk voor het toerisme. Miljoenen Afrikanen wonen niet meer in Afrika, vroeger door de slavenhandel, heden ten dage door migratie. Hun enige banden met de cultuur van hun land van herkomst zijn dikwijls de musea.

Ook legitieme handel

Kunsthistorica en handelaar H  l  ne Leloup heeft uitgebreid gereageerd op de speech van president Macron. Zij kocht en verhandelde stukken uit Guinée, Mali en Ivoorkust vanaf de jaren '50. Zij wijst erop dat de term 'restitutie' op zich al wijst op een frauduleuze origine van het kunstwerk, wat zeker niet altijd het geval was. Volgens

haar bestond er wel degelijk, ook toen al, een ontwikkelde, reguliere markt met Afrikaanse handelaars en Europese kopers, zowel voor privé-doelenden, als voor musea. Beide partijen kenden elkaar maar al te goed en beseften ten volle de betekenis en de waarde van de verhandelde stukken. Er werden toen al hoge prijzen betaald. Dat de stukken geruild werden voor wat kralen en zilverpapier is een hardnekkige, maar onjuiste mythe. Meer zelfs: veel stukken zijn van de vernieling gered door de handelaars en hun kopers. Een bekend voorbeeld is de kunst uit Guinée. Vanaf 1957 hadden de rondtrekkende islamitische profeten Asekou Sayon, Asekou Bakari en Abdoulaye Camara, met de steun van president S  kou Tour  , een groeiende invloed. Zij trokken van dorp naar dorp en dwongen de chefs om alle 'afgodsbeelden' te verzamelen. Ze werden op een hoop gegooid en in brand gestoken. Chefs die niet meewerkten werden soms dood geslagen. De beroemde slangenfiguren van de Baga zijn toen door Afrikaanse handelaars gered en verkocht aan de Europeanen. Het enige exemplaar dat zich in het museum van Conakry bevond, is door de ambtenaren van S  kou Tour   verkocht aan een Amerikaanse firma.

Veilig gesteld

Ook in Mali waren grote handelaars gevestigd, meer bepaald in de hoofdstad Bamako. Figuren als Mamadou Sylla, Mamadou Diaou en Gouro Sow waren 'incontournable' voor wie ethnografische kunstvoorwerpen van

hoge kwaliteit wilde kopen in Mali. Naast de rechtstreekse verkoop speelden zij ook de rol van tussenpersonen met o.a. de Dogon chefs. Leloup vertelt hoe de rituele objecten van de Dogon taboe waren en dat ze die zelfs niet te zien kregen. De objecten, die zich in de grotten van Bandiagara bevonden, waren echter niet zo belangrijk voor de Dogon. Chef Ogoubara Dolo regelde de verkoop voor alle dorpen volgens vaste regels en tegen cash geld.

In Ivoorkust ontstond vanaf 1946 de cultus van de Massa, vooral in Senoufo-gebied. In vier jaar tijd werden grote hoeveelheden stukken vernietigd omwille van religieuze redenen. De voorwerpen

werden ‘ontheiligd’ en verbrand of weggegooid. Ook hier werden stukken door handelaren veilig gesteld en verkocht. Leloup beperkte haar inkoopterrein tot Franssprekend West-Afrika. Maar ook in de andere landen bestonden commerciële circuits. De bekende Frans-Belgische handelaar Phillippe Guimiot had een vestiging in Douala, Kameroen. Van hieruit ging hij op zoek naar nieuwe stukken, maar ook veel Afrikaanse handelaars brachten kunstwerken naar hem vanuit Kameroen, Gabon en Nigeria. Veel van de kunststijlen uit dat gebied zijn door Guimiot ‘ontdekt’ tussen pakweg 1960 en 1980, o.a. die van de Mumuye en de Urhobo.

Dergelijke verhalen bestaan voor praktisch alle Afrikaanse landen. Soms werden de beelden en maskers vernietigd, soms werden ze na gebruik weggegooid en opgevreten door de termieten, soms kwamen ze in commerciële circuits terecht en soms werden ze gestolen.

Ook de evolutie van de Afrikaanse landen naar moderne en onafhankelijke staten heeft de verkoop in de hand gewerkt en de handel in cultuurobjecten gestimuleerd. Waar de nieuwe generaties meer geïnteresseerd waren in verbruiksgoederen (radio, TV, [brom-]fietsen), had ook de overheid geld nodig om uitgaven, zoals de aanleg van wegen, te financieren. Men kan dus stellen dat beide partijen, kopers en verkopers, maar al te goed op de hoogte waren van wat ze verhandelden en dat de Afrikanen hier bewust deel van uitmaakten. Het machtsverschil tussen rijk en arm speelde zeker niet alleen tussen rijke Europese kopers en arme Afrikanen, maar evenzeer tussen de Afrikanen

Links: Een uit ca. 1900 daterend opzetmasker in de vorm van een slang (Baga, Guinee) in Museum Rietberg, Zürich. Wikimedia, A. Praefcke

Boven: Een blik in het National Museum in Accra, Ghana, met in het midden de genoemde Ashanti-zetels. Wikimedia, S. Velumani

onderling. Met andere woorden: minstens een deel van de handel verliep langs normale, commerciële wegen!

Locale musea

Goede musea hebben middelen en gekwalificeerd personeel nodig. Dat is helaas niet altijd aanwezig. In sommige landen zijn er al succesvolle tentoonstellingen geweest en zijn de musea goed ingericht, bijvoorbeeld in Senegal, Ethiopië, Ivoorkust... In andere is er dan weer nauwelijks iets te vinden. Dat heb ik met eigen ogen kunnen zien in een aantal Afrikaanse landen. In Accra (Ghana) is het museum rommelig. Er staan enkel een paar Ashantistoelen en verder vooral gipsen copys van bekende beelden die in

westerse musea staan. In Kumasi kan je de ommuurde en goed bewaakte woning van de Asantahene bezoeken en je kan er de Koninklijke schat met o.a. de gouden stoel zien, naast de woonvertrekken van de koning met zijn bureel met de verschillende telefoonlijnen voor binnen- en buitenlands gebruik. In Ouagadougou, waar Macron zijn speech gaf aan de universiteit, is even buiten de stad een nieuwe museumsite gebouwd, met aparte constructies voor tentoonstelling en administratie. Je moet er wel iemand zoeken die voor jou het museum wil open doen! Timbuctou bezit een schat aan historische documenten in verschillende talen, even belangrijk als de steen van Rosetta. Ik zag ze met eigen ogen liggen, uitgestald op tafeltjes, met de deuren wijd open en enkel een persoon aanwezig, die bezig was de teksten te kopiëren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er regelmatig kunstwerken ontvreemd worden.

Archeologische sites

Een ander probleem vormen de archeologische sites. In Djenné in Mali is er geen museum. Op een half uurtje rijden kom je op de archeologische site van Djenné-Jeno, een paar vierkante kilometer groot, waar de beroemde terracotta-beelden vandaan komen. Het is een grote vlakte bedekt met rood poeder. Overal steken potscherven uit de grond. De auto's rijden er zo maar overheen. Drie maanden per jaar is er een Amerikaanse equipe van archeologen aan het werk, dan is het budget op. Sommige jaren konden ze amper een 20-tal vierkante meter onder handen nemen. 's Nachts komen schatjagers op zoek naar alles wat verkoopbaar is. Je ziet overal gaten in de grond. De buit

Links: Een beeld van de vindplaats van Djenné-keramiek. Het gebied is vrij te betreden en het aardewerk dat hier aan de oppervlakte komt, wordt op geen enkele wijze beschermd. Je mag over de vlakte rijden of lopen en daarmee aan het oppervlak komend keramiek beschadigen, maar je mag het blijkens het bord niet opgraven en/of exporteren. Foto <http://willdoherty.org/>, blog van 27 nov. 2007

Rechts: Het informatiebord dat bij de door de Unesco in 1988 als 'erfgoed van de mensheid' gekwalificeerde vindplaats, 2,5 km ten zuidoosten van Djenné in Mali, is geplaatst. Op deze plek, Djenné-Djeno, letterlijk 'het oude Djenné, bevond zich rond 850 n.Chr. een stad, die na 1100 langzaam werd verlaten en na 1600 is verdwenen.

Foto <http://willdoherty.org/>, blog van 27 nov. 2007

wordt aangeboden in het stadje Djenné en elders, aan iedereen die wat interesse toont. Hetzelfde gebeurt voor de Nok-site op het Jos-plateau in Nigeria. Over al de stukken, die op die manier worden opgegraven en verkocht, is geen enkele achtergrondinformatie beschikbaar.

Volwaardige partner

Als de Afrikanen een volwaardige partner willen worden in het beheer van hun cultureel erfgoed, dan zal er dringend een nauwe samenwerking, op voet van gelijkheid, nodig zijn tussen westerse en Afrikaanse musea en culturele instellingen. Westerse landen zullen moeten investeren in goed beheer van musea en in ondersteuning van de archeo-

logische opgravingen. De Afrikaanse landen zullen van onderwijs en cultuur prioriteiten moeten maken, ook en vooral budgettair. De discussie vernauwen tot een debat over teruggave van erfgoed, zonder hier een langetermijnvisie aan te koppelen, getuigt van kortzichtigheid.

Natuurlijk moet er, waar mogelijk, een ernstig onderzoek gebeuren naar de herkomst van de stukken en gestolen erfgoed moet altijd worden gerestitueerd!

martinlagrain@telenet.be

Bronnen

- Debie, Y-B. (2015). The UNESCO Convention of November 14, 1970: Protection limited to designated cultural property. In: *Tribal Art* Number 77, Autumn 2015, p. 140-143.
- Debie, Y-B. (2018). The UNESCO Convention of November 14, 1970, Not a Law for Criminal Prosecution. In: *Tribal Art* Number 90, Winter 2018, p. 144-145.
- Discours du Président de la République, Emanuelle Macron, à l'université Ouaga 1, Ouagadougou, Burkina Fasso, 28.11.2017.* Geraadpleegd mei 2019, www.elysee.fr.
- Goy, B. (2019). Restitution. In: *Tribal Art* Number 91, Spring 2019, p.144-147.
- Leloup, H. (2018). Les restitutions d'oeuvres annoncées ne doivent pas etres détournées de leur sens. 19/11/2018. <https://www.lepoint.fr/culture>
- Niang, A. (2019). *Restitution culturelle: pourquoi il faut repenser le moment colonial.* Geraadpleegd mei 2019, <https://www.lepoint.fr/culture>
- Petridis, C. (2001). *Frans M. Olbrechts 1899-1958, Op zoek naar kunst in Afrika.* Antwerpen: Etnografisch Museum Antwerpen
- Restitutionsdebatte in *Kunst & Kontext*, 15 december 2018.

